

ВРЪЗКИ МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ И НАРОДНОСТОПАНСКОТО ПЛАНИРАНЕ

Н. Вълев

Социалистическият начин на производство обуславя перманентно диференциране на икономическите знания. Възникват и се развиват нови дялове на икономическата наука. Нов дял на общоикономическата наука е науката за народностопанското планиране. На основата на марксистко-ленинското учение се обособи икономическата география в системата на географските науки.

Между икономическите науки, в това число и между народностопанското планиране и икономическата география, се проявяват многостранни непрестанно задълбочаващи и усложняващи се връзки и взаимоотношения. Изучаването им представлява теоретически и практически интерес. Генезисът на взаимните връзки и обслужване между народностопанското планиране и икономическата география е главният обект на изучаване.

Икономиката на обществото, взета в нейния пространствен аспект, съставлява предмет на икономическата география. Тя изучава териториалното разпределение на производството (производствените сили), природно-географските и обществено-икономическите условия за неговото развитие в отделните страни, райони и селища. Разкрива закономерностите за териториалното разпределение на производството на отделна теория и перспективите за неговото по-натъшно развитие. Конкретно за социалистическите страни икономическата география изучава спецификата на проявлението на икономическите закони на социализма в пространствен аспект при реално съществуваща географска среда.

Науката за народностопанското планиране изучава всесъщностите специфични проявления на производствените отношения, на икономическите закони на социализма с цел съзнателно, планомерно поддържане на максимални темпове и най-ефективни пропорции в развитието на народното стопанство. Икономическата география и народностопанското планиране изучават различни страни на производството и по този начин по-цялостно се разкриват неговите специфични особености за отделните социалистически страни.

Според формата на проявление и субстанцията връзките между икономическата география и народностопанското планиране биват два вида: вътрешни и външни.

Вътрешните връзки по своята същност съдържат взаимоотношения, произтичащи от връзките между икономическите закони на социализма. Така теорията за народностопанското планиране изучава спецификата на изискванията на икономическите закони на социализма за даден отрязък от време в народностопански мащаб. Икономическата география изучава спецификата на изискванията на икономическите закони на социализма в териториален аспект. Народностопанското планиране изучава специфичното проявление и изисквания на основния икономически закон на социализма, конкретните фактори за нарастване обема на производството, за най-висша техника с цел все по-пълното задоволяване на потребностите на обществото при конкретните историко-икономически условия за всеки исторически отрязък време. Икономическата география изучава отражението на изискванията на основния икономически закон на социализма върху географското разпространение на производството, т. е. тя изучава обема и техническото равнище на производството в териториален мащаб — за дадена страна, група страни, за икономически район. Разкрива степента на задоволяване потребностите на населението от даден географски район, доколко цялостно и рационално се използват местните природно-географски и обществено-икономически условия и ресурси. В нейния инструментариум за обхващане на тези изисквания влизат такива показатели като брой и структурни особености на трудовите ресурси, географската среда, обем на производството, продукция на глава от населението, потребление общо за страната и в даден район на глава от населението. Народностопанското планиране използва тези и редица още други показатели за научно предвиждане на изискванията на основния икономически закон на социализма. В този аспект стоят нерешени проблеми, които изискват обединени усилия на плановици-синтетици и икономгеографи. Заслужава внимание такава генерална проблема като степента на проявление на основния икономически закон на социализма в различните райони на страната, тенденцията на относителното изравняване на икономическото им равнище, проблемата за действието на основния икономически закон на социализма в географски аспект на територията на световната социалистическа система и т. н.

Най-тесни връзки функционират между плановата наука и икономическата география в областта на изучаването на специфичните изисквания на обективния икономически закон за планомерното пропорционално развитие на народното стопанство. Този закон изисква определени пропорции в народностопански, отраслов, вътрешноотраслов и териториален разрез. В основата на териториалните икономически пропорции лежи пространственото хоризонтално и вертикално разделение на обществения труд. Хоризонталното разделение на обществения труд

поражда сложни икономически връзки между икономически райони в рамките на националното стопанство и икономически връзки между националните стопанства на отделните социалистически страни. Вертикалното разделение на обществените труд в териториален разрез поражда вътрешнорайонни икономически връзки, създаване стопанска общност на територията, на общи икономически райони от различен порядък. Законът за планомерното пропорционално развитие дава възможност да се поддържа планомерност в сложната система от териториални пропорции. «Само обществото — пише Ф. Енгелс, способно да установи хармонично развитие на производителните сили по единен общ план, може да позволи промишлеността да се разпределя по цялата страна, както е най-удобно за нейното развитие, а също така и за развитието на другите елементи на производството.» Именно народностопанското планиране разработва методологията и методите за научното предвиждане на най-ефективни териториални пропорции, тяхното реализиране чрез народностопанските планове. Същевременно създават се икономически връзки на базата на териториалното разделение на труда между икономически райони и вътре в тях са обект на икономическата география. Изучавайки условията и процесите на образуване и развитие на икономическите райони, на междурайонните икономически връзки, на транспортните връзки, икономическата география осигурява материали за планирането на по-ефективни пропорции и преодоляването на диспропорции в териториалното разпологане на производството. В същност тя осигурява предпоставки за най-рационалното затваряне на кръговете на разширеното социалистическо възпроизводство в териториален разрез. Освен това, като изучава ролята на специализацията, комплексността и перспективността на икономическия район съобразно с местните трудови и природни ресурси, икономическата география осигурява за планирането материали за най-рационалното използване на природните условия и природните богатства при отразяване в процеса на планирането изискванията на икономическия закон за планомерното пропорционално развитие. В този разрез се откриват и остават все още нерешени някои сложни проблеми, свързани с действието на закона за планомерното пропорционално развитие в териториален аспект, за икономическото райониране на нашата страна, за най-ефективното географско разпространение на общественото производство. Те могат да бъдат решени само със съвместните усилия на плановици-икономисти и икономгеографи. С общи усилия може да се установи доколко ефективността на пропорциите между средствата за производство и предметите за потребление, между промишлеността и селското стопанство, между тях и транспорта, между производството и потреблението в даден икономически район осигурява най-разумното използване на географската среда.

Планомерното териториално месторазполагане на производството се основава на осъществяване изискванията на икономическия закон

за социалистическото натрупване. Взаимоотношенията между плановата наука и икономическата география се развиват и във връзка с осъществяване изискванията и на тези закони. По-конкретно чрез насочване на капитални вложения за геологопроучвателни работи се разкриват природни богатства и се насочва месторазполагането на производството, изграждат се основни фондове в дадена териториална единица. Това строителство се осъществява на основата на задълбочени технически, икономически, икономгеографски и други проучвания. По същия начин се осъществява и териториалното разместване на отделни цехове и предприятия. По такъв начин се преодоляват наследени диспропорции в териториалното разположение на производството, усъвършенствуват се съществуващи пропорции и се създават нови, по-ефективни. Възникват и се формират нови икономически райони, нови взаимоотношения между тях. В аспект на осъществяване изискванията на закона за планомерното пропорционално развитие и закона за социалистическото натрупване се преплитат предметът на икономическата география с дисциплината районно икономическо планиране като дял на плановата наука. В случая се очертава процес на интеграция на предмета на икономическата география и плановата наука. Възникват погранични науки, каквато е районното планиране и разпределението на производителните сили при социализма.

Взаимоотношенията възникват и се развиват между плановата наука и икономическата география в процеса на специфичното отразяване изискванията на икономическия закон за непрестанното повишаване производителността на обществения труд. Разкриването на местните природни условия и богатства, изучаването на ефективността на териториалното разделение на труда, на специализацията и комплексността, на междурайонните и вътрешнорайонните икономически връзки, търсенето на рационални транспортни връзки от икономическата география в процеса на народностопанското планиране осигурява условия за намаляване на обществените разходи на труда, за ускоряване процеса на планомерното разширено социалистическо възпроизводство. Съкращаването на разходите на жив и овеществен труд е израз на взаимодействие на плановата наука, икономическата география и други икономически науки при осъществяване изискванията на икономическия закон за непрестанното повишаване производителността на труда при социализма. В това отношение има сложни нерешени научни проблеми. Необходимо е да се обединят усилията на плановици и икономгеографи за разкриване и използване на резервите за повишаване производителността на труда в процеса на географското разполагане на общественото производство.

Общественото възпроизводство протича при взаимодействието на икономическите с научно-техническите и биологическите закони. Научно-техническите и биологическите закони са обект на специални дисциплини. Обаче планомерното разширено възпроизводство в промиш-

леността предполага използване на отношенията между икономическите и научно-техническите закони, а икономическото възпроизводство в селското стопанство се преплита с биологическото възпроизводство. В тази област функционират сложни връзки между плановата наука и икономическата география. По-конкретно географията на промишлеността като дял на икономическата география, анализирайки закономерностите на месторазполагането и техническото равнище, разкрива перспективите за тяхното развитие, тя съдействува на промишлеността, на отделните нейни отрасли, на планирането. Географията на селското стопанство е важен източник на материали за подsigуряване на неговото планомерно развитие. В това отношение се разкриват сложни проблеми за научно съвместно изследване от плановата наука и икономическата география.

Такива са някои от вътрешните, ендегенните връзки между плановата наука и икономическата география. Същевременно те се проявяват в конкретни връзки непосредствено в народното стопанство, или така наречените външни, екзогенни връзки.

Производството е процес на труда, който протича между човека и природата. Със стопанската оценка на природногеографската среда при даден тип производствени отношения и икономически закони икономическата география разкрива особеностите на едно от постоянните и необходими условия за протичане на материалното производство на определена територия. Следователно тя дава на науката за народностопанското планиране необходимите данни за географската среда, за природните богатства и условия, съобразно които чрез планирането се подпомага правилното протичане на възпроизводствения процес. Към природните ресурси се отнасят енергоизточници — каменни въглища, нефт, подземен газ, водни енергоресурси, а също така рудни и редица нерудни изкопаеми, които са обект на народностопанското планиране. Като обект на народностопанското планиране природните богатства играят двойствена функция. От една страна, се търсят и разкриват нови природни богатства, а, от друга, те се въвличат в процеса на производството. С разкриването на нови природни богатства по пътя на планомерното извършване на геологопроучвателните работи планирането допринася за изменение обекта на икономическата география, отнасящ се до мащабите и месторазположението на природните богатства. Успоредно с това чрез планомерното изграждане на нови предприятия на базата на открити нови природни богатства се изменя обектът на икономическата география, в който е въвлътен човешки труд. По такъв начин се изменя обектът на географското изучаване, възникват и се развиват нови икономически райони, преодолява се изостаналостта на други, възникват и се развиват нови териториални пропорции в разпределението на труда, нови икономически междурайонни и вътрешнорайонни икономически връзки. Тук връзките между плановата наука и икономическата география се явяват ту като причина, ту като

следствие и изразяват диалектичния характер за взаимоотношенията между двете науки. В процеса на тези взаимоотношения се разкриват определени количествени и качествени изменения на общественото производство и неговото териториално разполагане.

Производството се състои от три основни елемента: работна сила, оръдия на труда и предмети на труда. Субективният елемент на производството — работната сила, е обект на изучаване в различен аспект на плановата наука и икономическата география. Връзките им се изразяват в това, че географията на населението в икономическата география посочва количеството на населението в дадена страна, в отделен икономически район, неговата гъстота, възрастов, класов и професионален състав, трудов опит, степен на заетост и др. Трудоспособното население е елемент на производителните сили на страната, на икономическия район и се използва в процеса на народностопанското планиране за осигуряване на правилно съотношение между производствената програма и работната сила не само от гледна точка на количеството на трудоспособното население, но и в аспект на неговия производствен опит. Същевременно протичат обратни въздействия на плановата наука и планирането, които изменят обекта на икономическата география. Чрез плана за териториалното местонастаняване на производството на принципа за приближаване на производството до източниците на суровини и районите на потребление се осъществява планомерна миграция на населението между отделните селища и икономически райони. Възникват нови селища, очертава се нова териториална структура на населението, изменя се квалификационният състав на населението в даден район, повишава се степента на заетост. В последна сметка това действа в посока на изменение на обекта на икономическата география, отнасящ се до населението. Тук връзките на планирането и икономическата география се преплитат с отношението им към онези научни дисциплини, които изучават в други аспекти населението, като например демографската статистика и др. В тази насока важна е проблемата за изследване въздействието на географското разполагане на производството върху степента на използването на работната сила в селото и града, върху използването на мъжкия и женския труд, доколкото те са обект на народностопанското планиране и икономическата география. Заслужава внимание и проблемата за планомерното преодоляване на сезонния характер на използването на работната сила посредством оптимално териториално месторазпространяване на производството.

От икономическата география народностопанското планиране получава данни за териториалното разпространение на основните производствени фондове, на производствените мощности. Величината на основните фондове, видът им и степента на използване в отделните икономически райони е основа за планиране на производствената про-

грама. В същото време планомерното разширено възпроизводство на основните фондове по територията на страната изисква от икономическата география непрекъснато да се обогатява, да отразява нови процеси на териториалното разместване на основните производствени фондове. Икономическата география в процеса на анализа на връзката между основните производствени фондове и предмети на труда в териториален аспект, в даден икономически район, показва ефективността на транспортните връзки, ефективността на пропорцията между производството и потреблението. Анализирайки транспортно-икономическите връзки между икономическите райони, подрайони и микрорайони, икономическата география допринася плановата наука да разкрива най-ефективните, най-рационалните транспортни връзки, да се залага в народностопанските планове оптимално средно превозно разстояние, да се преодоляват нерационалните и кръстосани превози. В този аспект икономическата география дава материал за координиране на националните планове между социалистическите страни. Изучаването и стопанската оценка на природните условия и природните богатства в отделните социалистически страни лежи в основата на координацията на плановете. Проявяващата се тенденция на интернационализация на националната икономика на базата на международното социалистическо разделение на труда, процесът на възникването и развитието на единна световна комунистическа стопанска система е обект, макар и в различен аспект на планирането и икономическата география. В това отношение е необходимо обединение на усилията на икономгеографи, плановици и други специалисти за изследване на създалите се национални и интернационални икономгеографски производствено-потребителски икономически райони. Нещо повече, трябва да се разработват хипотези за перспективите на развитието им.

Такива са някои външни връзки между народностопанското планиране и икономическата география в аспект на предметите им.

Народностопанското планиране и икономическата география са свързани и от гледна точка на методологията и някои методи. Те използват марксихеския диалектически метод и третират различните аспекти на своя предмет в непрекъснато развитие, изменение, в единство и борба на противоположности, в количествени натрупвания, които водят до качествени изменения, и т.н. Наред с него се използва и историческият метод.

Независимо от специфичните частни методи на икономическата география и народностопанското планиране те ползват в изследването аналитичния и синтетичния метод и др. Има, разбира се, специфика в тяхното използване. В същото време икономическата география все повече се нуждае от използването на балансовия метод. Предстои да се изучат връзките между двете науки в областта на баланса на междуотрасловите връзки като средство за планови пресмятания, за научно предвиждане и анализ на производството в териториален

разрез. От друга страна, в народностопанското планиране, особено в разработването на народностопанския план в районен разрез, все повече нараства необходимостта от използването на икономическата картография. Тя може да се използва за характеризирание не само на изходната база, но и при създаване на различни хипотези и варианти на перспективните народностопански планове.

Връзки съществуват между плановата наука и икономическата география и в разрез на инструментариума за измерване на икономическите процеси и явления в териториален аспект. Това е системата от използвани икономически показатели било за обема на продукцията по стойност и натура, било за характеризирание качествените страни: технико-икономически показатели за използване на основните и оборотните фондове, показатели, характеризиращи равнището на развитието на производителните сили, нивото на потреблението на населението и други. Нещо повече, както планирането, така и икономическата география използват не само фактически показатели, но и такива, които характеризират научни предвиждания в бъдеще, т.е. обхващат още несъществуващи в действителността икономически процеси и явления.

И така между науката за народностопанското планиране и плановата практика, от една страна, и икономическата география, от друга страна, съществуват многостранни, сложни, непрестанно развиващи се връзки. Те представляват обект на научно изследване в конкретните им форми на проявление. Колкото по-задълбочено е проучването им, толкова повече ще се очертава предметът на двете науки и същевременно ще се разкриват процесите на интеграция и възникването на междинни, погранични науки между тях.